

Het koloniale en slavernij- verleden van Nijmegen

Een historiografische
verkenning

Nijmegen,
januari 2022

Deze historiografische verkenning hoort bij
het manifest dat werd aangeboden aan het
Nijmeegse stadsbestuur.

Inhoudsopgave

Inleiding	1
1 Koloniale geschiedenis: een lang verzwegen verhaal	2
2 Recent onderzoek naar lokale erfenissen van kolonialisme	4
3 Trends binnen (historisch) onderzoek naar lokale koloniale geschiedenis, en Nijmeegse overeenkomsten	5
3.1 Als Nederlandse stad actief in de koloniën: financieel gewin en bestuurlijke verbindingen	6
• Wilhelm Triebels: locoburgemeester met aandelen in plantages	6
• Andere ‘gecompenseerden’	7
• Nijmeegse bedrijven in koloniën	7
3.2 Als Nederlandse stad actief in de koloniën: oorlog en geweld	8
• Kazernes met ‘kolonialen’	8
• Louis Beel, kwade genius in de dekolonisatiestrijd	9
3.3 Kolonialisme dicht bij huis: ontmoetingen met koloniaal erfgoed op straat	10
• Negentiende-eeuwse koloniale panden: Bandoeng aan de Waal	10
• Huize Insulinde	11
• Woningen voor KNIL-militairen na de oorlog	11
3.4 Kolonialisme dicht bij huis: koloniale objecten in Nederlandse museumcollecties	13
• Het Afrika Museum	13
• Museum Het Valkhof en haar diorama	15
3.5 Kolonialisme dicht bij huis: Slaafgemaakten en koloniale kinderen hier	16
Conclusie en aansporing	17
Slotpleidooi: de kracht van kennis	19
Bronnen	20

Inleiding

Het koloniale wereldsysteem, het koloniaal verleden van ons land, en in toegenomen mate het koloniale verleden van specifieke regio's, steden of instituten, ontvangen sinds een paar jaar veel publieke belangstelling. Ook in Nijmegen wordt veel belang gehecht aan dit deel van de geschiedenis, zo bleek tijdens een rondgang langs organisaties en mensen die met dit verleden verbonden zijn en er vaak nog de sporen van dragen.

Deze verkenning is geenszins compleet, maar maakt wel duidelijk dat Nijmegen, net als veel andere steden, onlosmakelijk is verbonden met haar koloniale verleden. Deze verkenning is nadrukkelijk bedoeld als aanzet tot verder onderzoek. Als zodanig is zij onlosmakelijk verbonden met het manifest dat op 1 februari 2023 werd aangeboden aan het Nijmeegs stadsbestuur en dat oproept tot erkenning, herkenning en verkenning van het koloniale en slavernijverleden van Nijmegen.

1 Koloniale geschiedenis: een lang verzwegen verhaal

De Nederlandse koloniale geschiedenis ving aan rond het jaar 1600 – toen de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC, 1602) en de West-Indische Compagnie (WIC, 1621) overal ter wereld handelsposten en koloniën stichtten. Vaak ging dit gepaard met dreiging en geweld, bovendien maakten Nederlandse kolonisten vaak Aziatische en Afrikaanse mensen gedwongen tot slaaf. Bovendien werden Inheemse mensen van hun land beroofd, gewelddadig behandeld en ook tot slaaf gemaakt.

De koloniën van Nederland werden over tijd onafhankelijk. Het grootste deel werd al langer geleden na oorlogen en onderhandelingen overgenomen door de Britten. Zo bleven in de negentiende eeuw Nederlands-Indië, Suriname en de zes eilanden die voorheen aangeduid werden als de Nederlandse Antillen over. Nederland erkende na een koloniale oorlog van vier jaar de zelfstandigheid van Indonesië in 1949, stond Nieuw-Guinea af in 1962 en beëindigde het Nederlandse gezag over Suriname in 1975. De Nederlandse Antillen kozen er ondanks Haags aandringen voor om tot op heden verbonden te blijven aan het Koninkrijk der Nederlanden – elk eiland op een eigen manier.¹

Na de onafhankelijkheid van de voormalige koloniën, verhuisden grote groepen migranten naar Nederland. Het aantal van deze migranten afkomstig uit Nederlands-Indië, Suriname of de voormalige Antillen en hun nakomelingen ligt tegenwoordig rond de 10 % van de Nederlandse bevolking.² Met hun komst kwam de koloniale geschiedenis letterlijk terug naar Nederland.

Voordat deze groeperingen hier hun verhaal konden vertellen, moest echter nog het een en ander gebeuren. Vele Nederlanders kenden het verhaal van kolonialisme namelijk als een verhaal van avontuur en ondernemingszin, van ethische roeping. De dekolonisatie van Indië voelden Nederlanders als 'verlies', nog in 2006 sprak minister-president Jan-Peter Balkenende lovend over de 'VOC-mentaliteit'. Het daarbij behorende verdriet en geweld, en de

onderdrukking werden echter lange tijd verzwegen. Lange tijd ontbrak het aan kritiek op het avontuurlijke, trotse narratief.

Die ruimte voor kritiek is er tegenwoordig echter wel. Dat heeft onder andere te maken met de dekolonisatie en de daaraan verbonden postkoloniale migraties. Kolonialisme werd in toenemende mate niet meer als vanzelfsprekend geaccepteerd. Nederlanders met een verleden in de koloniën hebben een prominente rol gespeeld in het aantonen van het racistische, gewelddadige karakter van kolonialisme. Dat besef dringt door in het publieke debat, en zodoende begint de erkenning van kolonialisme als 'schaduwzijde' of 'zwarte bladzijde' in de geschiedenis steeds meer te groeien.³

Het is daarbij belangrijk te benadrukken dat niet alle Nederlanders met een koloniale achtergrond hetzelfde denken over de koloniale geschiedenis en de hedendaagse betekenis ervan. Ieder afzonderlijk individu verhoudt zich er verschillend toe, maar er zijn wel overeenkomsten aangeduid op collectief niveau. Veel migranten uit voormalig Nederlands-Indië waren voorafgaand aan hun komst naar Nederland verbonden met het koloniale regime. Na de onafhankelijkheid kwamen zij om hun eigen leven in veiligheid te brengen naar Nederland, eerst met het idee dat het tijdelijk was, maar een terugkeer bleek veelal niet mogelijk. Met de onafhankelijkheid van Indonesië verloren zij zodoende een vaderland, in Indonesië waren zij niet meer welkom. In Nederland werd deze pijn genegeerd en wachtte hen een kille ontvangst. De centrale inzet van Indische Nederlanders is daarom veelal de erkenning van deze geschiedenis en de pijn die de Nederlandse houding veroorzaakte. Bij Surinaamse en Caribische Nederlanders ligt de nadruk veelal op het verdriet, de woede en de schaamte die slavernij en racisme bij hun voorouders teweeg hebben gebracht. Ook deze pijn én het racisme is tot in de huidige generatie voelbaar.

Let wel: deze typeringen doen nog steeds geen recht aan de verscheidenheid van groepen, ervaringen en emoties die verbonden zijn met de koloniale geschiedenis van ons land.

2 Recent onderzoek naar lokale erfenissen van kolonialisme

Onderzoek naar koloniale geschiedenis gaat dan ook in toenemende mate over de vraag hoe kolonialisme niet alleen effect had op gekoloniseerde gebieden, maar tot op de dag van vandaag effect had in Nederland.¹ Deze trend is zichtbaar in de academische wereld, maar blijkt zeker ook uit de vele initiatieven die plaatsvinden om het eigen koloniale verleden te laten onderzoeken.

De eerste publicatie die zich ten doel stelde aan te tonen dat wij in ons dagelijks leven nog vaak in aanraking komen met koloniale geschiedenis, verscheen in 2007, met het boek *Op zoek naar de stilte*. Sporen van het slavernijverleden in Nederland. Sindsdien zijn verschillende wandelgidsjes gepubliceerd van steden als Amsterdam, Groningen, Haarlem, Leiden en Utrecht, waarvan veel materiaal weer werd gecombineerd in de *Gids slavernijverleden Nederland*. Verschillende steden hebben al publicaties of museumtentoonstellingen uitgebracht. Op nationaal niveau heeft de overheid bijvoorbeeld onderzoek laten doen naar extreem geweld in Nederlands-Indië.² Op gemeentelijk niveau hebben bijvoorbeeld Amsterdam, Rotterdam,³ Utrecht,⁴ Den Haag en Middelburg het eigen koloniale verleden onderzocht.⁵ Op institutioneel niveau heeft De Nederlandsche Bank onderzoek laten doen naar hoe het eigen instituut verweven is met slavernij.⁶ Naast deze afgeronde initiatieven zijn recentelijk tal van nieuwe onderzoeken gestart naar hetzelfde thema. Begin december 2022 kondigde het Nederlands Koningshuis aan een onderzoek uit te laten voeren naar de eigen rol in het koloniale verleden,⁷ provincie Overijssel is bezig met een slavernijonderzoek,⁸ en de WUR onderzoekt momenteel hoe de universiteit zich heeft ingezet in de koloniën.⁹ De gemeentes Groningen, Deventer, Eindhoven, Tilburg, Gouda, Delft, Haarlem, Zaandam en Hoorn zijn een onderzoek begonnen naar hun slavernijverleden of hebben aangekondigd dat te doen, en in tal van andere gemeentes vinden andersoortige initiatieven plaats.¹⁰

De kennis gegenereerd uit deze initiatieven heeft zich gedeeltelijk al ontwikkeld tot publieke resultaten. Zo bood Rutte in februari 2022 zijn 'diepe excuses' aan voor de koloniale onafhankelijkheidsoorlog, hebben Amsterdam en Rotterdam en de provincie Noord-Holland hun excuses aangeboden voor slavernij en is 2023 aangeduid als herdenkingsjaar voor

slavernij.¹¹ Zeer recent, begin november 2022, werd dan ook besloten dat het Nederlandse kabinet nog voorafgaand aan dit herdenkingsjaar excuses aan gaat bieden voor het Nederlandse slavernijverleden.¹²

Tot verbazing van velen werden deze excuses al zeer spoedig na de aankondiging ook aangeboden: op 19 december 2022 sprak Rutte zijn excuses uit voor de Nederlandse rol in het slavernijverleden, en deden verschillende afgevaardigden van het kabinet dat in Suriname, Aruba, Curaçao, Bonaire, Saba, Sint-Eustatius en Sint Maarten. Hoewel veel betrokkenen tevreden zijn met het gebaar, wordt het vooral ook gezien als een eerste stap. Suriname en Sint-Maarten accepteren de excuses (nog) niet. Betrokkenen spreken unaniem uit dat er nu behoefte is voor stappen om de excuses in de praktijk te brengen.

Kortom: vele onderzoeken zijn afgerond, nog meer zijn gestart. Op verschillende regionale niveaus, evenals op nationaal niveau is erkenning uitgesproken voor de kwalijke effecten die het koloniale en slavernijverleden van Nederland teweeg hebben gebracht. In 2023 staat het koloniale en slavernijverleden dus hoog op de politieke agenda.

3 Trends binnen(historisch) onderzoek naar lokale koloniale geschiedenis, en Nijmeegse overeenkomsten

Maar wat vertellen de hierboven omschreven regionale verhalen over slavernij en kolonialisme? Hoe kan deze mondiale geschiedenis zich in Nederlandse, lokale ruimtes manifesteren? Ook hiervoor geldt dat elke ervaring uniek is. De geschiedenis van Amsterdam, als stad met het VOC hoofdkantoor, is niet over een kam te scheren met de geschiedenis van Overijssel of die van De Nederlandsche Bank. Toch bevatten de onderzoeksresultaten terugkerende elementen. Hieronder volgt een analyse van manieren waarop steden, overheden en instituten met kolonialisme verbonden konden zijn. Hierbij wordt telkens ook ingegaan op het Nijmeegse verhaal.

3.1 Als Nederlandse stad actief in de koloniën: financieel gewin en bestuurlijke verbindingen

Toen Femke Halsema haar excuses aanbood voor de rol die Amsterdam in het slavernijverleden heeft gespeeld, sprak zij uit dat zij te maken heeft met 'een erfenis van ambtsvoorgangers',¹ die bestuurlijk verbonden waren aan de koloniën. Eeuwenlang was het een gebruikelijke stap in Nederlandse ambtelijke carrières om gedurende een periode een ambtelijke positie te bekleden in de koloniën. Zo ook de voorgangers van Halsema – die voorafgaand aan hun werk in Amsterdam nog gouverneur waren van een departement in Nederlands-Indië. Maar niet alleen bestuurlijk, ook financieel waren verschillende Nederlandse steden verbonden aan koloniën. Bij steden als Amsterdam en Middelburg – verbonden aan de VOC en WIC – ligt het duidelijk aan de oppervlakte dat veel geld werd verdiend met activiteiten in scheepvaart, handel, slavenhandel en de plantage-economie. Deze steden werden bestuurd door mensen die actief waren in de koloniën en groot geld verdienden aan de koloniale activiteiten die vanuit hun Nederlandse stad in gang werden gezet.

Toch was dit ook het geval aan de oostkant van het land. Het onderzoeksproject 'Sporen van Slavernijverleden in Gelderland' heeft al aangetoond dat verschillende Nijmegenaren, waaronder een gemeenteambtenaar, geld verdienden in en aan de koloniën.

Wilhelm Triebels: locoburgemeester met aandelen in plantages

De bekendste was Wilhelm Triebels, Nijmeegs koopman en later locoburgemeester. Triebels was getrouwd met Anna Maria Bedloo, samen woonden zij in Huize Oraniënstein in Hees. De familie Bedloo stamde af van Willem Bedloo, in de zeventiende eeuw regent in Suriname, die gewelddadige expedities tegen gevluchte tot slaaf gemaakten leidde. Daarnaast bezat de familie Bedloo een plantage, plantage d'Alyda. Deze plantage stond bekend als erbarmelijk, de eigenaren waren gewelddadig en slaven vluchtten veelvuldig.

Na de afschaffing van de slavernij in 1863 ontvingen voormalig plantage-eigenaren 'compensatiegelden'.² Vanuit het idee dat de eigenaren hun 'bezit' verloren, ontvingen zij per slaafgemaakte een bedrag. Op plantage d'Alyda werkten 75 slaafgemaakten. Voor de eigenaren betekende dit omgerekend een bedrag van 25.000 gulden. Dit bedrag ging niet rechtstreeks naar Triebels, maar naar zijn schoonmoeder. Ook na de afschaffing van de slavernij bleef de familie Bedloo koloniaal actief. Onder de naam 'Gebroeders Triebels' stichtten Triebels en Bedloo's zonen een 'handel in koloniale waren' die nog jarenlang in Nijmegen actief is gebleven.

Andere 'gecompenseerden'

Er zijn meer Nijmegenaren die grote bedragen geld verdienden na de afschaffing van de slavernij. Bijvoorbeeld Maria Anna Pringle, woonachtig in Beek bij Nijmegen. Met een aandeel van 5/21 in diverse plantages, ontving zij een overheidscompensatie van omgerekend 211.000 euro.³ Carel Hendrik Phaff, eigenaar van Hotel Berg en Dal, ontving compensatie voor zijn 'bezitsverlies' van 23.700 gulden uit zijn aandelen in plantage Zorgvliet.⁴ Charles Guillaume van Sandick woonde sinds 1849 aan de Stockumstraat C379 in Nijmegen, na jarenlang actief te zijn geweest in het koloniaal bestuur. Van Sandick ontving compensatie van plantage Roozenburg, Mon Bijou en 't Eylant.

Nijmeegse bedrijven in koloniën

Ook op andere manieren werd geld verdiend in de koloniën, want verschillende Nijmeegse personen stichtten bedrijven of dochterondernemingen in koloniën. De zeepfabriek Dobbelman haalde bijvoorbeeld palmolie uit Nederlands-Indië. De eigenaren van de Nijmeegse Papierfabriek Gelderland, begonnen bijvoorbeeld in 1921 een tweede vestiging gesticht in Padalarang, nabij Bandoeng.⁵ Met deze fabriek hoopten zij niet alleen een groter afzetgebied te bereiken en de lokale grondstoffen te kunnen delven, maar ook gebruik te maken van goedkope arbeid van de lokale bevolking. Deze Nijmegenaren bleven actief tot 1958, na de Tweede Wereldoorlog en de Indonesische Onafhankelijkheid.

3.2 Als Nederlandse stad actief in de koloniën: oorlog en geweld

Eigenaren van plantages en koloniale bedrijfsvoerders werden rijk van hun koloniale bezittingen. Deze rijkdom ging gepaard met exploitatie en geweld. Geweld deed zich echter ook voor in andere vormen. Het koloniale regime was er namelijk één van systematisch en extreem geweld. In de publicatie "Koloniale oorlogen in Indonesië" heeft Piet Hagen in kaart gebracht hoeveel oorlogen er plaats hebben gevonden in deze voormalige kolonie, tussen 1500 en 1975. Daarvoor had hij 15 pagina's aan overzichtskaarten nodig.¹ De Nederlandse aanwezigheid in het hedendaagse Indonesië, zo betoogt Hagen, was een aaneenschakeling van conflicten over macht, exploitatie, emancipatie en het gewelddadig in stand houden van economisch gewin.

Kazernes met 'kolonialen'

Ook Nijmegen staat expliciet in verbinding met dit stuk geschiedenis. Vanaf 1891 tot en met de Indonesische onafhankelijkheid, werden alle koloniale reserves – soldaten die zouden gaan vechten voor het Koninklijk Nederlands-Indië Leger (KNIL) namelijk opgeleid in Nijmegen. Deze in Nijmegen opgeleide soldaten werden in de volksmond kolonialen genoemd. Van 1891 tot en met 1911 bevonden zich twee kazernes in de binnenstad: de Waalkazerne en de Valkhofkazerne.

In 1911 werd een grote kazerne geopend buiten de stad: de Prins Hendrikkazerne aan de Groesbeekseweg. Deze kazerne was groot en voor de tijd modern. Zo had de kazerne elektrische verlichting, een centrale verwarming en volgens journalisten waren de toiletten "bijna volmaakt en behorend tot de best ingerichte van Europa."² De aanwezigheid van deze kazerne heeft er zelfs aan bijgedragen dat de Vierdaagse in Nijmegen wordt gehouden.³

Vanuit de Prins Hendrikkazerne vertrokken elk jaar duizenden kolonialen naar Indië. De aanwezigheid van de kazerne drukte een stempel op Nijmegen. Kolonialen ontvingen in Nijmegen een maandenlange militaire

training: ze deden veldmarsen, beoefenden gymnastiek en kregen lessen in schermen. Ze werden er bovendien voorbereid op de cultuur in Nederlands-Indië: in Nijmegen leerden ze Maleis, aten ze tweemaal per week Indische maaltijden. Nijmegenaren woonachtig in de omgeving van de kazernes, gaven aan te kunnen ruiken wanneer de soldaten nasi aten.⁴

Na zes jaar te hebben gediend, mochten kolonialen met verlof. Vaak kwamen ze dan met Indische vrouwen en kinderen terug naar Nijmegen, voor verlof of definitief verblijf.

Louis Beel, kwade genius in de dekolonisatiestrijd

De laatste koloniale strijd die het KNIL voerde, was de gewelddadige onafhankelijkheidsoorlog (1945-1949) en hieraan is Nijmegen ook op een andere manier verbonden. Louis Beel, de naamdrager van de chique Beelkamer in Huize Heyendaal van de Radboud Universiteit, was namelijk de eindverantwoordelijke voor dit koloniale geweld. Beel is voormalig minister-president van Nederland (1946-1948, 1958-1959) en hoogleraar aan de Katholieke Universiteit Nijmegen (1949-1951). Na zijn eerste termijn als minister-president werd Beel aangesteld als Vertegenwoordiger van de Kroon in Nederlands Oost-Indië. In die hoedanigheid was hij de eindverantwoordelijke voor het extreme geweld in Nederlands-Indië tijdens de Onafhankelijkheidsoorlog, destijds Tweede Politie actie (Operatie Kraai) genoemd.

Over zijn optreden in de Onafhankelijkheidsoorlog is bekend dat Beel een stap verder wilde gaan dan de regering in Den Haag: waar Den Haag het doel had de opstandige republieken Soekarno van het toneel te doen verdwijnen en een gematigde bestuursvorm te creëren, had Beel überhaupt geen ambities een Indonesische Republiek toe te staan. Schrijver van het boek "Revolusi," David van Reybrouck, beschrijft Beel dan ook als een "kwade genius in de dekolonisatiestrijd."⁵ Na de onafhankelijkheid van Indonesië werd Beel echter wel aangesteld als leraar aan de KUN, waar hij later werd vereeuwigd door een chique zaal naar hem te vernoemen. De Radboud Universiteit heeft aangegeven eind 2022 een keuze te maken over een eventuele herziening van deze naamgeving.

3.3 Kolonialisme dicht bij huis: ontmoetingen met koloniaal erfgoed op straat

Het is herhaaldelijk aangetoond dat veel Nederlands vastgoed gebouwd is met koloniaal geld. Soms blijft dat impliciet, soms is het expliciet. Gevelstenen van voormalige plantage-eigenaren in Amsterdam bevatten elementen die verwijzen naar suiker, koffie, tabak van plantages of zelfs stereotype verbeeldingen van tot slaaf gemaakte mensen.¹ Zo maakt het straatbeeld zichtbaar dat rijkdommen in de hedendaagse samenleving letterlijk bestaan uit bouwstenen van geweld, ongelijkheid, en machtsmisbruik.

Negentiende-eeuwse koloniale panden: Bandoeng aan de Waal

Ook vele Nijmeegse panden hebben een geschiedenis die te herleiden is tot de koloniale samenleving. Deze Nijmeegse panden vertellen ons een verhaal van gepensioneerde kolonialen, een stadsbestuur dat "status" wilde, en oud-militairen.²

Het is niet ongewoon dat stadsbesturen zich inzetten om oud-kolonialen zich te laten vestigen in hun stad. Met gepensioneerde kolonialen hoopten stadsbesturen hun stad aanzien te geven. Zij brachten immers geld mee, lieten chique huizen bouwen, en zorgden voor aanzien van een stad. Ook de dorpen rondom Nijmegen werden een populaire bestemming. In Hees, Neerbosch, Hatert, maar zeker ook in de heuvels van Beek en Ubbergen, vestigden kolonialen zich in chique buitenplaatsen. Villanamen als "Kemedjing," "Salatiga," en "Insulinde" herinneren ons daaraan. Deze trend begon in de zeventiende eeuw, maar vooral in de late negentiende eeuw nam de vestiging van oud-kolonialen toe.

In deze zelfde periode verloor Nijmegen haar status als vestingstad, werden vestingwerken afgebroken en mochten Nijmegenaren gaan bouwen buiten de voormalige vestingmuren. De gemeente greep die kans aan: ze wilden zich transformeren tot een aantrekkelijke woonstad voor rijke mensen.

En oud-Indiëgangers waren een doelgroep die zij zich daarbij duidelijk voor ogen hadden. De gemeente zette ruime kavels te koop, in de hoop dat oud-Indiëgangers deze zouden kopen en daarop villa's zouden laten bouwen. En dit gebeurde. Voorbeelden zijn de familie Hüffer-Wilde, die met geld vanuit hun plantage op de Hunnerberg Villa Salatiga liet neerzetten, en de familie J. Boele, die aan de Groesbeekseweg Huize Padang liet bouwen. Later verkocht de gemeente ook aaneengesloten bebouwing, met luxe rijen herenhuizen. Begin twintigste eeuw kwam zo zelfs de bijnaam "Bandoeng aan de Waal" in omloop.

Daarnaast drukte de aanwezigheid van de eerder genoemde Prins Hendrikkazerne haar stempel op het koloniale karakter van Nijmegen. Verschillende oud KNIL-militairen besloten na hun dienstdtijd terug te keren naar Nijmegen. Het vermogende deel van hen vestigde zich in de huizengordel die gebouwd werd na de uitleg van de stad, bijvoorbeeld aan de Groesbeekseweg of de Oranjesingel. De kazerne, en deze huizen, bestaan tot op de dag van vandaag.³

Huize Insulinde

Er waren echter ook KNIL-militairen die na hun dienstdtijd minder goed terechtkwamen. Met een karig pensioen en soms ongehuwd en invalide geraakt in Indië, was het begin twintigste eeuw niet ongebruikelijk dat militairen aan de drank raakten, of bedelaars werden. Voor ongehuwde en invalide gepensioneerden bestond al Bronbeek in Arnhem. Maar dit was niet voldoende.

De in Nijmegen woonachtige KNIL-onderluitenant en geheelonthouder Arie van Boxtel, trok zich het lot van de oud KNIL-militairen aan. Daarom stichtte hij in Nijmegen een tehuis voor oud-militairen: Huize Insulinde. Huize Insulinde draaide op donaties. Honderden oud-militairen hebben er, al dan niet tijdelijk, gewoond na hun dienstdtijd.⁴

Woningen voor KNIL-militairen na de oorlog

Na de Onafhankelijkheidsoorlog en de onafhankelijkheid van de daarna uitgeroepen Republiek Indonesië, moesten plotseling 80.000 ambtenaren, onderwijzers en KNIL-soldaten Indonesië verlaten. Onder hen bevonden zich ook 12.500 KNIL-militairen van Molukse afkomst, die na gevochten te

hebben voor Nederland in Indonesië niet veilig waren, en die ook niet terug konden naar de Molukken. Zo stonden er plotseling duizenden mensen te dringen om een plek, en Huize Insulinde alleen bood niet genoeg onderdak.⁵

Nijmegen vond noodhuisvesting: de stad stelde een voormalig wederopbouwkamp beschikbaar, gelegen aan de Ten Hoetstraat in de wijk Hunnerberg. Hier waren de omstandigheden niet ideaal: de voorzieningen waren vaak primitief en er was weinig privacy.

Ook Stichting Pelita hielp vanaf 1947 mee. Zij bouwden Pelitawoningen, bakstenen rijtjeshuizen voorzien van een Pelita-gevelsteen. In Nijmegen kwamen twee rijtjes Pelitawoningen aan de Abeelstraat. Om te kijken wie hier recht op maakte, werd gekeken naar vooroorlogs inkomen. Vooral weduwen namen hier hun intrek, de rest moest wachten.⁶

Pas in 1950 dwong de Wet Huisvesting Gereguleerden gemeenten om een deel van de woningvoorraad te reserveren voor voormalig militairen. Zodoende kwamen er in Nijmegen 42 rijtjeshuizen in de Angerensteinstraat en Gerensteinstraat in Hatert bij. Deze rijtjeshuizen in Hatert zijn één van de laatste plekken in Nijmegen waar de sporen van de geschiedenis van Molukse migranten tastbaar zijn. Zij zijn blij dat de gemeente hen heeft toegezegd hier te mogen blijven.

"Het ouderlijk huis is voor ons meer dan stenen; je familie, je gezin en alles wat je van je ouders hebt meegekregen, zit in dat huis. We hebben er een band mee. Als we het huis kwijtraken, raken we een stuk van onszelf kwijt. Onze familieband is heilig. Veel kinderen blijven in de buurt wonen, omdat die deel uitmaakt van hun gemeenschappelijke geschiedenis."⁷

Helaas zijn, anders dan deze rijtjeshuizen in Hatert, veel andere sporen verloren gegaan. Gebouwen gingen tegen de vlakte of kregen een andere bestemming. Het naoorlogse vooruitgangdenken en de toenemende schaamte over het kolonialisme maakt dat deze geschiedenis op veel plekken niet meer zichtbaar is. De opvangkampen of Huize Insulinde zijn niet meer zichtbaar. De kazerne is er nog wel en doet nu dienst als restaurant, school en asielzoekerscentrum. Ook de villa's en herenhuizen aan de Berg- en Dalseweg, Oranjesingel, Groesbeekseweg en Abeelstraat zijn belangrijke sporen van de koloniale geschiedenis van Nijmegen.⁸

3.4 Kolonialisme dicht bij huis: koloniale objecten in Nederlandse museumcollecties

Tastbare resten vinden wij dus in het straatbeeld, maar ook in collecties van (culturele) instellingen. Stedelijke besturen faciliteerden namelijk de verschepping van kunst en andere waardevolle objecten uit koloniën naar Nederland. Het tentoonstellen van koloniale objecten was deels educatief: het diende om Nederlanders te leren over wat er gebeurde in de koloniën. De educatieve verhalen die middels koloniale museumobjecten werden verteld, droegen vaak stereotypes uit, verbeeldden Europeanen als machthebbers en mensen en gebruiken uit "hun" koloniën als exotisch en ondergeschikt.

Naast dat historici hebben aangetoond dat ogenschijnlijk neutrale en educatieve instituten als musea bijdragen aan het creëren en in standhouden van (imaginaire) wereldrangordes, hebben zij ook aangetoond dat deze zelfde collecties op het moment van verzamelen, niet op een ethische wijze zijn vergaard. Vaak werden objecten gestolen, meegenomen als oorlogsbuit. Waar deze objecten voorheen een culturele rol speelden, werden ze nu als object neergezet in een museum.

Over de hele wereld vinden in toenemende mate initiatieven plaats om deze collecties te onderzoeken, herzien, eventueel terug te geven of in ieder geval kritisch te benaderen. Bijvoorbeeld het stadsmuseum Amsterdam en het Tropenmuseum zijn actief bezig om de koloniale erfenis van hun museumcollecties in kaart te brengen. Maar ook in Nijmeegse culturele instellingen liggen vele koloniale objecten met een complexe geschiedenis. Het overgrote merendeel daarvan bevindt zich in het Afrika Museum, en één beroemd en omstreden object bevindt zich in Museum het Valkhof.

Het Afrika Museum

Het Afrika Museum werd in 1954 gesticht door Piet Bukkems, een gepensioneerd missionaris van de Congregatie van de Heilige Geest. Deze internationale katholieke congregatie stationeerde missionarissen in voornamelijk Afrikaanse landen.

In de negentiende eeuw was hun voornaamste doel om in hun ogen "ongelovigen," te bekeren, maar, zoals het Afrika Museum op haar eigen website schrijft, vanaf de twintigste eeuw houden zij zich in toenemende mate bezig met het onderzoeken van de Afrikaanse cultuur. Missionarissen van deze congregatie zetten zich in om Afrikaanse religieuze objecten te verzamelen en mensen in het thuisland te informeren over de Afrikaanse cultuur.¹

Ook Piet Bukkems had het doel om "geïnteresseerden te informeren over het belang van de missie in Afrika met mogelijke donaties als gevolg," en om "het Nederlandse publiek kennis te laten maken met de beleavingswereld van het Afrikaanse continent."² Dat nog in de tweede helft van de twintigste eeuw het museum een duidelijke verbinding heeft met koloniale verbeeldingen en stereotyperingen, blijkt uit tentoonstellingen met thema's als "de vreemde mens en zijn religie".³ Pas in de jaren '90 zetten de paters een vernieuwende koers in, waarin zij ook contemporaine kunst en het Afrikaanse perspectief op geschiedenis een plek geven in hun collectie.⁴

Momenteel is het Afrika Museum, samen met de andere musea uit het Nationaal Museum van Wereldculturen, bezig met een onderzoek naar de eigen collectie, met het oog op de vraag welke culturele objecten terug dienen te keren.⁵ Nog in september 2020 werd het Afrika Museum wakker geschud toen vijf Franstalige activisten een beeldje uit de collectie van het Museum probeerden te stelen, en dat als vlog deelden op YouTube.⁶ In diezelfde video gaven zij aan dat het niet alleen om dit beeldje gaat, maar om in totaal ongeveer 500.000 gestolen objecten. Hoewel niet bekend is of dit aantal klopt, gaf de museumdirecteur aan dat hij zich bewust is van de aanwezigheid van roofterkunst in het museum. Op de website van het museum staat echter nog steeds dat de collectie stamt uit de missietijd en dat missionarissen "onderzoek wilden doen naar de lokale cultuur".⁷ Hoe neutraal was dat onderzoek, hoe meewillend waren lokale mensen met het onderzoek, hoe namen zij de objecten uiteindelijk mee? Wat moet er met deze collecties gebeuren? Het zijn vragen die nog niet (publiek) zijn beantwoord.

Museum Het Valkhof en haar diorama

Ook museum Het Valkhof heeft in haar collectie een belangrijk koloniaal object: de diorama van Plantage Kerkshoven. Deze diorama ofwel kijkdoos, werd in 1823 vervaardigd met het doel om Nederlanders te leren over het leven op een koffieplantage. Daarbij werden vele details getoond, maar de wreedheden van slavernij werden achterwege gelaten. Het is een belangrijk historisch object – want het biedt vooral inzicht in het beeld dat Nederlanders over zichzelf wilden schetsen aan hun tijdgenoten.

Het kunstwerk geraakte een kleine eeuw na de vervaardiging – in 1914 – in Nijmegen, nadat een nazaat van de opdrachtgever het aan Nijmegen schonk. Tussen 1979 en 2005 stond de diorama tentoongesteld in het Nijmeegs Volkenkundig Museum, op het terrein van de Radboud Universiteit. Sindsdien bevindt het zich in het museumdepot van Het Valkhof.⁸

Sinds 2020 proberen Marsha Mormon en Bas Spek de diorama naar Suriname te halen. Marsha is nakomeling van een van de tot slaaf gemaakte mensen die leefden op plantage Kerkshoven. Samen met Bas Spek kocht zij de grond van deze voormalige plantage en zij stichtten er een museum waar zij de wreedheden van slavernij en de plantage-economie laten zien. In dat museum willen ze ook de diorama plaatsen – de diorama verbeeldt namelijk deze zelfde historische plek.⁹

De directie van museum Het Valkhof vindt echter dat de diorama in Nijmegen hoort, omdat ze een “stuk gedeelde, duistere, geschiedenis verbeeldt, dat zowel in Nederland als in Suriname verteld moet worden,” en omdat het “rechtmatig verkregen” was en geen roofkunst.¹⁰

Deze discussie is nog niet afgerond. In 2023 neemt Het Valkhof een collectiebeheerder aan die onderzoek gaat doen naar het object.

3.5 Kolonialisme dicht bij huis: Slaafgemaakten en koloniale kinderen hier

Naast voormalige militairen en gestolen objecten, was het ook niet ongebruikelijk dat mensen uit koloniën naar Nederland kwamen. Verschillende voormalige plantage-eigenaren die gewend waren geraakt aan het leven in koloniën, keerden terug naar Nederland en namen slaafgemaakten mee. Het was niet ongebruikelijk dat rijke Nederlandse families een slaaf hadden in hun huishouden.

Ook in Nijmegen hebben verschillende tot slaafgemaakten gewoond. Bijvoorbeeld de Surinaamse voormalige slaafgemaakte Clazina. Zij woonde in Nijmegen tussen 1832 en 1834. Hoewel zij in 1832 was vrijgelaten uit slavernij, verhuisde Clazina in datzelfde jaar met de familie van haar voormalige "eigenaar" Pichot mee uit Suriname naar Nijmegen. Uiteindelijk besloot Clazina zelf terug te keren naar Suriname.¹

Ook is er het verhaal van de Congolese Johanna en Alina Klein, die uit Congo naar Nijmegen waren gekomen. Johanna en Alina waren de dochters van Gerhardus Jelles Klein, een Groninger die jarenlang in Congo (de huidige Democratische Republiek Congo) werkte als fabrieksarbeider. Johanna en Alina's moeder was een Congolese vrouw, wiens naam niet bekend is. Toen Gerhardus terugkeerde uit Congo waren Johanna en Alina vier en zeven jaar oud. Hun moeder kwam niet mee. Later overleed Gerhardus en zijn de meisjes op 8- en 11-jarige leeftijd naar weesinrichting Neerbosch gebracht, waar ze werden voorbereid op een bestaan als dienstbode.²

Onderzoek heeft aangetoond dat het een gebruikelijke praktijk was in koloniën dat Nederlandse vaders kinderen kregen met lokale moeders en die kinderen vervolgens van de moeders afnamen om volgens Nederlandse normen te "heropvoeden." Het onderzoek naar wat er met de moeder van Johanna en Alina is gebeurd, is echter nog niet afgerond.³

Conclusie en aansporing

Voor onderzoek naar het koloniale verleden, klinkt een breed gedragen wens. Initiatieven uit andere steden laten zien dat lokale verhalen inzicht kunnen bieden in de complexe verbinding van het lokale heden met het koloniale verleden. Steden waren bestuurlijk en financieel verbonden aan koloniën en steden waren betrokken bij koloniaal geweld. De koloniën kwamen ook naar steden in Nederland: niet alleen kwamen slaafgemaakten of gestolen objecten hier terecht, ook werd geld uit koloniën geïnvesteerd in – vaak nog steeds bestaand – vastgoed. Bovendien zijn diaspora's in Nederlandse steden terechtgekomen, wiens nakomelingen daar vandaag de dag nog leven en dus ook dagelijks de erfenis van het koloniale verleden beleven door hun positie in de maatschappij, intergenerationele trauma's en verhalen.

Ook in Nijmegen bestaan vele van dergelijke banden. Dit is aangetoond in het verkennende onderzoek 'Sporen van Slavernij' van Erfgoed Gelderland, en in andere initiatieven, zoals deze verkenning. Barbara Esseboom en Else Gootjes, de initiatiefnemers van het project "Sporen van het Slavernijverleden in Gelderland" geven tegelijkertijd aan dat de sporen die zij hebben gevonden slechts een deel beslaan van alles wat aanwezig is. Meer diepgravend onderzoek belooft veel nieuwe kennis boven water te brengen.

Ook Nijmegen kan werk maken van verder onderzoek naar haar koloniale en slavernijverleden, met als mogelijke hoofdonderzoeksvraag: Wat heeft het koloniale verleden betekend voor de stad en wat betekent het vandaag de dag?

Om deze vraag te beantwoorden kunnen in dialoog met betrokkenen en belanghebbenden ook vragen aan bod komen als: hoe is het koloniale verleden te onderzoeken? Welke verhalen zijn er, welke juist niet? Welke terminologie gebruiken wij? Welke rol kan de gemeente spelen in dit onderzoek? Welke rol kan de gemeente spelen voor erfgenamen van dit verleden? Wat kan er gecreëerd worden om extra aandacht te genereren?

Er zijn vele interessante en relevante inhoudelijke onderzoeksvragen te stellen, die bijdragen aan deze hoofdvraag. Wat was bijvoorbeeld de rol van missie en zending in Nijmegen – kunnen kerkelijke hervormingsinitiatieven in de koloniën en hun communicatie hierover aan Nijmegenaren ons wat

leren over de Nijmeegse koloniale betrokkenheid? Leefden er in Nijmegen ook antikoloniale sentimenten – ten tijde van slavernij waren er namelijk abolitionisten actief, na de slavernij waren er eveneens groeperingen die zich inzetten tegen het kolonialisme. Was er in Nijmegen een antikoloniaal geluid? De Nijmeegse universiteit leidde generaties geëngageerde studenten op – hoe hebben zij zich verhouden tot het kolonialisme? Hoe ging de universiteit om met studenten uit de toenmalige koloniën? En welke Nijmeegse bedrijven richtten zich op de koloniale afzetmarkt? Welke sentimenten leven over dit verleden onder erfgenamen van dit verleden, hoe kan hier recht aan worden gedaan? Deze vragen zijn slechts voorbeelden uit een grote lijst met te stellen vragen; voorbeelden van een verleden dat dient te worden verkend en een groep die dient te worden erkend.

Slotpleidooi: de kracht van kennis

De onderzoekers van het project "Sporen van het Slavernijverleden in Gelderland", Barbara Esseboom en Else Gootjes laten weten dat het onderzoek naar het Gelderse slavernijverleden de betrokken gemeenschappen "vleugels heeft gegeven." Het onderzoek maakt zichtbaar wat mensen al langer weten en voelen, de resultaten geven mensen kracht. Een verhaal over een zwarte vrouw die als slaafgemaakte naar Arnhem is gekomen, heeft Arnhemmers met Surinaamse achtergrond het gevoel gegeven dat ook in Arnhem mensen hebben gewoond met wie zij zich kunnen identificeren. Het benadrukt de interculturele historische stempel op de stad.

Kennis uit historisch onderzoek heeft al op verschillende plekken geleid tot meer erkenning en begrip. Het wijst op het feit dat het koloniaal verleden een verleden is dat iedereen deelt. Deze kennis vergroot bij veel mensen het gevoel meer gehoord en erkend te worden, en dient als tastbaar bewijs van hun identiteit en verwevenheid met de lokale gemeenschap.

Verhalen over lokale verbindingen met het koloniale wereldsysteem zijn pijnlijk, maar benadrukken de gedeelde elementen van deze geschiedenis. Ze horen bij ons allemaal, en maken dat iedereen leeft in een maatschappij die is zoals die is.

Bronnen

1 Koloniale geschiedenis: een lang verzwegen verhaal

1 Gert Oostindie ed., *Het koloniale verleden van Rotterdam* (Amsterdam: Boom uitgevers), 10-11..

2 Oostindie, 11.

3 Oostindie, 12.

2 Recent onderzoek naar lokale erfenissen van kolonialisme

1 Oostindie, 10-12,

2 Nederland gebruikte structureel extreem geweld in Indonesië, Den Haag keek weg'. *Nos.nl*. (22 februari 2022), geraadpleegd 15 december 2022. Beschikbaar via <https://nos.nl/artikel/2417676-nederland-gebruikte-structureel-extreem-geweld-in-indonesie-den-haag-keek-weg>.

3 'Koloniala en slavernijverleden.' *Gemeente Rotterdam*. (zonder datum), geraadpleegd 20 november 2022. Beschikbaar via <https://www.rotterdam.nl/koloniaal-en-slavernijverleden>.

4 'Slavernijverleden.' *Gemeente Utrecht*. (zonder datum), geraadpleegd 20 november 2022. Beschikbaar via <https://www.utrecht.nl/zorg-en-onderwijs/discriminatie-en-gelijke-behandeling/slavernijverleden/>.

5 Rianne Oosterom & Robin Goudsmit, 'Een monument, dubbelexcuus of onderzoek: hoe kleinere gemeentes met het slavernijverleden omgaan'. *Trouw*. (9 december 2022), geraadpleegd 10 december 2022. Beschikbaar via <https://www.trouw.nl/nieuws/een-monument-dubbelexcuus-of-onderzoek-hoe-kleinere-gemeentes-met-het-slavernijverleden-omgaan~blad0964/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.bing.com%2F>.

6 'Geschiedenis DNB nauw verweven met slavernij: DNB start traject van reflectie,' *dnb.nl*. (9 februari 2022). Geraadpleegd op 14 november 2022. Beschikbaar via <https://www.dnb.nl/algemeen-nieuws/persbericht-2022/geschiedenis-dnb-nauw-verweven-met-slavernij-dnb-start-traject-van-reflectie/>.

7 'Koning laat onderzoek doen naar rol Oranjes in koloniaal verleden.' *Nos.nl* (6 december 2022), geraadpleegd op 10 december 2022. Beschikbaar via <https://nos.nl/artikel/2455350-koning-laat-onderzoek-doen-naar-rol-oranjes-in-koloniaal-verleden>.

8 'Onderzoek naar het koloniale verleden van Overijssel.' *Ijsselacademie*. (26 mei 2021), geraadpleegd op 20 november 2022. Beschikbaar via <https://www.ijsselacademie.nl/onderzoek-koloniale-verleden-overijssel/>.

9 'WUR onderzoekt eigen koloniaal verleden.' *WUR.nl*. (zonder datum), geraadpleegd op 12 november 2022. Beschikbaar via <https://www.wur.nl/nl/artikel/WUR-onderzoekt-eigen-koloniaal-verleden.htm>

10 Oosterom & Goudsmit.

- 11 'Amsterdam: excuses voor slavernij, geen herstelbetaling.' *Binnenlandsbestuur.nl* (1 juli 2021), geraadpleegd op 12 november 2022. Beschikbaar via <https://www.binnenlandsbestuur.nl/bestuur-en-organisatie/amsterdam-wel-excuses-geen-herstelbetaling-voor-slavernij>; 'Rotterdam maakt excuses voor slavernijverleden: op weg naar dekolonisatie.' *010Bijl* (zonder datum), geraadpleegd op 12 november 2022. Beschikbaar via <https://rotterdam.bijl.org/articles/rotterdam-maakt-excuses-voor-slavernijverleden-op-weg-naar-dekolonisatie>; Patrick Meershoek, 'Noord-Holland maakt als eerste provincie excuses voor het slavernijverleden.' *Het Parool* (1 juli 2022), geraadpleegd op 12 november 2022. Beschikbaar via <https://www.parool.nl/amsterdam/noord-holland-maakt-als-eerste-provincie-excuses-voor-het-slavernij-verleden~b026a5e6/>; 'Excuses voor betrokkenheid en maatregelen.' *Dnb.nl* (1 juli 2022), geraadpleegd op 12 november 2022. Beschikbaar via <https://www.dnb.nl/over-ons/slavernijverleden-dnb/excuses-voor-betrokkenheid-en-maatregelen/#:~:text=De%20Nederlandsche%20Bank%20biedt%20excuses,Aruba%2C%20Cura%3%A7ao%20en%20Sint%20Maarten>.
- 12 'Reacties op aanstaande slavernij-excuses: 'Moet in Suriname gebeuren.' *Nos.nl* (3 november 2022), geraadpleegd op 20 december 2022. Beschikbaar via <https://nos.nl/collectie/13918/artikel/2450958-reacties-op-aanstaande-slavernij-excuses-moet-in-suriname-gebeuren>.

3.1 Als Nederlandse stad actief in de koloniën: financieel gewin en bestuurlijke verbindingen

- 1 Michiel Couzy, 'Gemeenteraad: Amsterdam kan niet meer om excuses slavernij heen,' *Het Parool*. (29 september 2020), geraadpleegd 12 november 2022. Beschikbaar via <https://www.parool.nl/amsterdam/gemeenteraad-amsterdam-kan-niet-meer-om-excuses-slavernij-heen~b1f352d7/>.
- 2 Het is goed hierbij te vermelden dat na de wettelijke afschaffing van de slavernij in 1863, alle tot slaaf gemaakte mensen uit Suriname nog 10 jaar verplicht in 'staatsstoezicht' leefden. Dit betekent dat de dwangarbeid voor velen in de praktijk tot 10 jaar langer duurden.
- 3 'Sporen van slavernijverleden in Gelderland.' *Erfgoed Gelderland* (1 september 2022), geraadpleegd op 12 november 2022. Beschikbaar via https://issuu.com/erfgoedgelderland/docs/publicatie_sporen_van_slavernijverleden_in_gelderland_146.
- 4 *Erfgoed Gelderland*, 147.
- 5 'Indisch Nijmegen.' *Huis van de Nijmeegse Geschiedenis* (zonder datum), geraadpleegd op 12 november 2022. Beschikbaar via https://www.huisvandenijmeegsegieschiedenis.nl/info/Indisch_Nijmegen.

3.2 Als Nederlandse stad actief in de koloniën: oorlog en geweld

1 Kris Mattheeuws, 'De verdediging van een wingewest'. *Literair Nederland* (19 juni 2018), geraadpleegd op 12 november 2022. <https://www.literairnederland.nl/recensie-piet-hagen-koloniale-oorlogen-in-indonesie/>.

2 Else Gootjes, Pieke Hooghoff, Laura de Jong, Annemiek Lucassen, 'Hoog//Diep: Indische stenen. Column over de Oost in Nijmegen door Mieke Dings.' *024 geschiedenis*, online geraadpleegd op 5 december 2022. Beschikbaar via <https://www.024geschiedenis.nl/page/1049/hoog-diep-indische-stenen>.

3 Gootjes, Hooghoff, De Jong & Lucassen.: De Vierdaagse werd tot 1912 afwisselend in verschillende steden gelopen. De afstandsmarsen waren destijds nog een overwegend militair fenomeen. Toen Nijmegen de Vierdaagse in 1912 organiseerde, verbleven de wandelaars in de Prins Hendrikkazerne. Dit moderne complex beviel goed, en Nijmegen (en de kazerne) bleef nog lange tijd het centrale punt van de afstandsmarsen.

4 Gootjes, Hooghoff, De Jong & Lucassen.

5 Ken Lambeets & Matthijs Noij, 'Verantwoordelijk voor koloniaal geweld maar toch naamdrager van chique zaal: moet de Beelkamer weg?' *Vox.nl* (14 november 2022), geraadpleegd op 2 december 2022. Beschikbaar via <https://www.voxweb.nl/nieuws/verantwoordelijk-voor-koloniaal-geweld-maar-toch-naamdraager-van-chique-zaal-moet-de-beelkamer-weg>.

3.3 Kolonialisme dicht bij huis: ontmoetingen met koloniaal erfgoed op straat

1 Couzy.

2 Gootjes, Hooghoff, De Jong & Lucassen.

3 Gootjes, Hooghoff, De Jong & Lucassen.

4 Gootjes, Hooghoff, De Jong & Lucassen.

5 Gootjes, Hooghoff, De Jong & Lucassen.

6 Gootjes, Hooghoff, De Jong & Lucassen.

7 Gootjes, Hooghoff, De Jong & Lucassen.

8 Gootjes, Hooghoff, De Jong & Lucassen.

3.4 Kolonialisme dicht bij huis: koloniale objecten in Nederlandse museumcollecties

1 'Geschiedenis Afrika Museum.' *Afrika Museum* (zonder datum), geraadpleegd op 2 december 2022. Beschikbaar via <https://www.afrikamuseum.nl/nl/themas/geschiedenis-afrika-museum>.

2 *Afrika Museum*.

3 *Afrika Museum*.

4 *Afrika Museum*.

5 <https://www.tropenmuseum.nl/sites/default/files/2019-06/NMVW%20Return%20of%20Cultural%20Objects%20Principles%20and%20Process.pdf>

6 'Activisten lopen weg met beeld uit Afrika Museum.' *Nos.nl* (11 september 2020), geraadpleegd op 7 december 2022. Beschikbaar via <https://nos.nl/artikel/2347742-activisten-lopen-weg-met-beeld-uit-afrika-museum>.

7 *Afrika Museum*.

8 Sjoerd Jaarsma, 'Plantage Kerkshoven.' *Mapping Slavery* (18 juni 2021), geraadpleegd op 10 december 2022. Beschikbaar via <https://mappingslavery.nl/portfolio/plantage-kerkshoven/>.

9 Anne Nijtmans, 'Gestolen is het niet, moet het diorama van Het Valkhof toch terug naar Suriname?' *Suriname Nieuws Centrale* (29 oktober 2020), geraadpleegd op 10 december 2022. Beschikbaar via <https://surinamenieuwscentrale.com/content/gestolen-het-niet-moet-het-diorama-van-het-valkhof-toch-terug-naar-suriname>.

10 Nijtmans.

3.5 Kolonialisme dicht bij huis: ontmoetingen met koloniaal erfgoed op straat

1 *Erfgoed Gelderland*, 143.

2 *Erfgoed Gelderland*, 150.

3 *Erfgoed Gelderland*, 150.

Colofon

Deze verkenning is opgesteld door de werkgroep 'Koloniaal en slavernijverleden Nijmegen', een initiatief van Amnesty International Nijmegen, GroenLinks Nijmegen, Bij1 Nijmegen en historici van de Radboud Universiteit.

Werkgroep: Harry de Ridder, Miranda Florussen, Archie De Ceuninck
Doortje Swaters, Louisa Tumiwa, Cynthia van Verseveld en Ine de Win

Met dank aan: Barbara Esseboom, Else Gootjes, Coen van Galen,
Nadine van Maasakker-Robertus, Henk Moeniralam,
Pelita en Stichting Stil Verleden.

Tekst: Doortje Swaters
Redactie: Miranda Florussen
Vormgeving: Grafische Republiek